

Copyright: © Västergötlands Fornminnesförening och författarna 2024

Redaktör: Ragnar Sigsjö

Bildbearbetning: Ragnar Sigsjö

Redaktionskommitté: Dag Ahlenius, Eva Björkman, Ingemar Johansson, Anna Lokrantz, Claës Mörner, Ragnar Sigsjö, Kristina Wadensten

Översättningar: Arrangerat av HES Konsult AB i Lerum. Sven HE Borei, Transförlag; Loole Hagberg, Bäst kustens Översättningar; Ian Hinchliffe, AB Språkman; Johanna Liljenzin, Jolianna Communications AB; Björn Olofsson, Tecnita AB.

Layout och montering: Anna Lokrantz

Omslagsbild: Framsida: Justitia. Privat ägo. Foto: Ragnar Sigsjö. Baksida: Arrestlokalen i Gäsene tingshus.

Foto: Claës Mörner

Författarna är ensamma ansvariga för sina artiklars innehåll.

Tryck: Åtta45 Tryckeri AB, Alingsås 2024; inlagan tryckt på G-Silk 100 g från Arctic Paper.

Typsnitt: Adobe Garamond Pro (brödtext och rubriker), Whitney Light (bildtexter)

ISBN 978-91-531-2387-3

ISSN 0347-4402

ARCTIC PAPER

Innehåll

- 7 Förord
- 11 INGEMAR JOHANSSON: Glimtar ur rättshistorien – processrätten och påföljderna
- 37 KJELL Å. MODÉER: Lag och rätt före 1734
- 51 KJELL Å. MODÉER: Johan Gabriel Richert på Truve – förkämpe för en liberal rättsuppfattning
- 63 ÅDEL VESTBÖ FRANZÉN: Brittias rövarband. Stöld och straff för 400 år sedan
- 69 DAG AHLENIUS: Metta Charlotta Fock – ett tragiskt levnadsöde
- 87 H.C. ANDERSEN: Cellfängelset i Mariestad
- 93 JONAS LILIEQUIST: Guds lag i 1600-talets Västergötland. Fjärde budet – du skall hedra din fader och din moder
- 109 JONAS LILIEQUIST: Marstrandsfångar – några livsöden
- 121 GUNNAR WARREN: Straff och straffanstalter. En översikt med fokus på Västra Götalands historia
- 133 ANNA MARIA CLAESSON: »Födt oäkta barn. Häktad för att hafva mördat«
- 137 BRITT LILJEWALL: Anna Cajsas strider i 1800-talets rättsliga rum
- 155 MARIA SJÖBERG: Kvinnor i lag och rätt
- 169 SARI NAUMAN: Upproret i Binneberg 1710. Tidigmoderna uppfattningar om offentligt och privat
- 189 EVA LÖFGREN: Vardag i den nya rättsskipningens tingshus. Skövde domsaga 1938
- 205 KRISTINA WADENSTEN: Överflödsförordningar med konsekvenser
- 217 CHRISTER WESTERDAHL: Avrättningsplatser – en historisk tillbakablick
- 235 BERNT BLANK: Avrättningar i Älvsborgs och Skaraborgs län
- 255 ANNIKA SANDÉN: »!... där det lilla oskyldiga barnet miste sitt liv«
- 271 KIRSI SALONEN: Syndare från Västergötland. Den påvliga penitentiarian och det medeltida Skara stift
- 287 PER-AXEL WIKTORSSON: Västgötagarnas framväxt och bevarande
- 309 STIG LUNDBERG: Västgötagarnas och frillorna
- 326 KJELL Å. MODÉER: Law and justice before the Civil Code of 1734
- 337 Ordlista

Aktuellt antikvariskt

- 353 OSKAR SYRÉN: Kråks herrgård undgick granngårdens öde
- 363 ROBIN GULLBRANDSSON OCH ANTON HANSSON: Kyrkornas timmer berättar – nya dendrokronologiska rön i Västergötland
- 383 SARA ROLAND: Omläggning av krake vid Naven, Kållandsö
- 385 ULF LARSSON: Renovering av Harnäs övre fyr torn
- 389 MATTIAS HALLGREN, HANS HELLMAN OCH MARIE ODENBRING WIDMARK: Holkkvarnen – en västsvensk raritet
- 395 A.M. ALSTRÖMER: Historiska gränsmärken i Västergötland
- 399 GUNTER SCHÖBEL: Arkeologiska friluftsmuseer i Centraleuropa med fokus på Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen

rade den 22 maj 1612. Den var mycket viktig för Sveriges försvarspolitiskt, eftersom den var Sveriges enda hamn mot väster. Med den sista utbetalningen – den så kallade »andra Älvsborgs lösen« – kom fästningen till slut i svenskt ägo.

De sex år, som dessa härader lydde under Danmark, var ingen dans på rosor. Som exempel kan nämnas att danskarna skövlade en stor mängd av områdets stora ekar, som sedan användes till att bygga skepp. Vi lyckades betala hela summan tack vare bland annat extraskatter, intäkter från kopparhandeln, som utgjorde en betydande del av betalningen samt lån från Nederländerna. Utan dessa lån skulle vi inte kunna betala danskarnas ersättningskrav. Annars skulle vi »för all evinnerlig tid« få lämna ifrån oss dessa spännande trakter. Holländarna fick i gengäld löfte om att bygga Göteborg, därav alla kanaler och broar efter nederländskt mönster.

Men freden blev bara en parentes i de många fientligheterna mellan Sverige och Danmark. Bara trettio år efter freden gick svenskarna åter till attack i samband med det som benämns Torstensonska kriget (1643–1645), vilket i sin tur ledde fram till freden i Brömsebro år 1645.

Läns- och landstingsgränser

Debatten om att ändra läns- och landstingsgränserna i Västsverige hade pågått med varierad intensitet åtminstone sedan landstingen bildades år 1863.

De gamla länsgränserna från år 1634 skapades i en tid då krigen avlöste varandra och länsgränserna också utgjorde försvarslinjer. Älvsborgs län bildades som en svensk försvarsbarriär mot Danmark–Norge, dit Bohuslän och Halland hörde. År 1658 blev dessa svenska för gott. Sedan dess har länsindelningen i Västsverige varit i stort sett oförändrad, förutom en del smärre justeringar av gränserna. En och annan kommun eller kommundel har bytt länsstillhörighet, till exempel i samband med kommunreformen på 1970-talet.

Otidsenliga och opraktiska länsgränser

Flera utredningar tillsattes under åren med syftet att binda samman Västsverige på ett mer ändamålsenligt sätt. Inga förslag fick tillräckligt starkt eller brett stöd förrän på

1990-talet. Det ledde så småningom till att Skåne län bildades år 1997 och Västra Götalands län år 1998. Enligt kommunallagen, som gäller både landsting och kommuner, ska ett landstingsområde omfatta ett län.

A.M. (Anna Margaretha) Alströmer, är bland annat journalist och guide. Som styrelsemedlem under 15 år i Västergötlands Fornminnesförening har hennes historiska intresse vuxit vad gäller bland annat historiska byggnader, medeltida vägar och nu senast riksgränstenar längs gränserna mellan Sverige och Norge/Danmark.

Arkeologiska friluftsmuseer i Centraleuropa

med fokus på Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen

GUNTER SCHÖBEL

Friluftsmuseet Skansen i Stockholm, byggt 1891 av Artur Hazelius, anses vara ursprunget till alla friluftsmuseer. I Danmark har vi Lyngby (1901), i Polen Kashubiska etnografiska parken (1906), i Preussen Königsberg (1909) och i Nederländerna Arnhem (1912). Nästan alla europeiska länder, från Schweiz till Ukraina, har framgångsrika friluftsmuseer som typiska institutioner från 1900-talet, präglade av agrarromantik och önskan att skydda en döende bondekultur mot den framväxande industrialiseringen. En speciell typ är de arkeologiska friluftsmuseerna, anläggningar som skildrar människors liv från den äldre stenåldern och fram till medeltiden. Det finns idag över 500 sådana arkeologifokuserade friluftsmuseer. En översikt hittas på www.exarc.net/venues.

Arkeologiska friluftsmuseer i Centraleuropa

Strävan att skildra arkeologi i friluftsmuseer och att presentera förhistoriska, romerska och medeltida epoker på ett levande sätt har också fått ett uppsving under de senaste decennierna. Många museiförvaltningar har insett att man når en bredare publik med upplevelsebaseade presentationer än genom att bara visa de rena fynden och fyndutställningen. Idag har vi i Tyskland 115 utomhusanläggningar av denna typ, om man räknar med sådana som är övergivna. Ytterligare 32 hittar vi i Österrike och Schweiz. Anläggningarna ligger främst på landsbygden och på de viktigaste bosättningsgeografiska axlarna längs Donau och Rhen. De förekommer där rika arkeologiska fyndplatser från paleolitikum till högmedeltiden

ger goda förutsättningar för en presentation i den omedelbara närheten. Den kronologiska utvecklingen enligt Ahrens och Schmidt¹ och enligt egna undersökningar visar att rekonstruktioner inleddes redan på 1800-talet. De första försöken skedde 1910 och 1920, en grupp dateras 1936, en kontinuerlig utveckling startade omkring 1970 och växte kraftigt från omkring 1990 då gränserna mot öst öppnades och många nystartade företag inom området fick särskilt stöd av EU. Toppen av kurvan noterades under perioden 2000 till 2009. När det gäller tidsfördelning är förhistoriska och tidighistoriska anläggningar de klart mest representerade i tysktalande länder (81). Därefter följer representanter för romartiden och medeltiden (30 respektive 32 anläggningar).

Vilka driver de arkeologiska friluftsmuseerna och varför grundades de?

De flesta av dessa anläggningar har inte öppnats på offentligt initiativ utan av individer och föreningar. Det räckte inte för dem att bara ha hittat något. Georg Sulger², påbyggnadsforskare i Unteruhlding samt borgmästare och museigrundare, är ett exempel. Han ville lägga till en upplevelsemässig dimension till sina tusentals fynd i ett arkeologiskt friluftsmuseum och grundade 1922 en förening med likasinnade människor. Den lokala kommunpolitikern Hermann Levinger, konstnären och ordförande för Bodensee-Geschichtsverein (Bodensjöns historiska förening) Victor Mezger och Tübingen-professorn Robert Rudolf Schmidt med sina assistenter Hans Reinerth och

Georg Krafft bidrog till att genomföra denna plan redan 1922.³ Konstnärer, hotellägare, fiskare, bönder och till och med den marxistiska arbetsförfattaren Martin Andersen Nexö från Köpenhamn finns också bland grundarna. I Mecklenburg-Vorpommern krönte förhistorikern Ewald Schuldt sin 15-åriga utgrävning i Groß Raden med att bygga ett arkeologiskt friluftsmuseum, som kunde öppnas 1987.⁴ Bland liknande projekt kan nämnas Hechingen-Stein i Baden-Württemberg, Oerlinghausen i Nordrhein-Westfalen, Düppel nära Berlin, Hitzacker i Niedersachsen och många andra.⁵ Dessa projekt uppvisar tydliga skillnader mot arkeologiska museer, som alltid har haft fördehlen att äga och kunna ställa ut spektakulära fynd. När det gäller friluftsmuseer var finansieringen ofta den springande punkten. Detta tvingade grundarna att utforma projektet ekonomiskt och attraktivt, att inkludera turism och pedagogik och att söka kreativa lösningar, eftersom det i början sällan fanns någon offentlig finansiering att tillgå. Denna brist kunde bara kompenseras genom förstärkt engagemang från de boende i regionen – och många besökare. Situationen har förändrats något under de senaste decennierna, med ökande tillförsel av EU-medel, strukturbidrag för projekt på landsbygden och, sedan 2020, även genom covid-stöd för att främja kulturen.

Modellverkstad. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

Arkeologiska friluftsmuseer uppstår

De tidiga friluftsarkeologiska museerna etablerades vid arkeologiska fyndplatser av stor betydelse, men också i samband med 1800-talets världsutställningar, folklöre och de första försöken till museipedagogik⁶. År 1878, för att ta ett exempel, presenterade den schweiziska regeringen redan samlingsfynd från påbyggnader samt modeller och målningar vid sin paviljong vid världsutställningen i Paris. Prototyperna i Bally Park nära Schönenwerd im Aargau (1890), Kammer am Attersee (1909) (bild 3), Lindau am Bodensee (1910), Rössen bei Merseburg (1918), Schussenried i Oberschwaben (1919) och Unteruhldingen I⁷ påminner alla om arkitekten Claude Garniers etnografiska byar på världsutställningarna i Paris 1878 och 1889, där dioramor från förhistorisk tid, fullskaliga rekonstruktioner och inredda bostäder visades. Det första folkminnesmuseet vid svenska Skansen (1891), som också presenterades på världsutställningen i Paris 1878, blev en förebild för liknande anläggningar för att visa upp lantlig arkitektur, arkeologi och folklöre. Representationen omfattade redan tidigt de ursprungliga fynden, som i Kammer am Attersee eller i Unteruhldingen vid Bodensjön. Man visade även skalenliga modellkonstruktioner i miniatyrvärldar för museer och läromedelsförlag, och fullskaliga modeller för experimentell arkeologi, till exempel i Wilden Ried am Federsee⁸. Under Weimarperioden lades följande till: Integrering av biologi och sedimentologi, iscensättning av landskap, byggnader som besökare kunde gå in i, fotografi, illustration, reklam, affischreklam, populära museipublikationer och från mitten av 1920-talet till och med de första stumfilmerna om stenåldern från filmbolaget Ufa. Tjugotalets modernitet när det gäller framställning är häpnadsväckande. Arkeologipräglade »inomhusmuseer«, som i Berlin, Halle, Mainz och Nürnberg, vidareutvecklade också denna nya stil, som byggde på »folkbildning« och som utgör en tydlig motsats till tidigare utställningsprinciper. Ett exempel kan fortfarande hittas i den samling påbyggnader som Hans Reinerth inrättade 1933 i Kornhaus i schweiziska Rorschach⁹. Samlingen har bevarats till vår tid som ett slags »tidskapsel« med »inomhus-påbyggnad«, originalfynd, repliker och modeller.

Djupgående förändringar infördes från 1936, med en statligt beordrad museididaktik enligt dekret från det tyska rikets utbildningsminister Bernhard Rust – en didaktik som kontrollerades av auktoriserade museikuratorer¹⁰. Pangermanism och etnisk nationalism kom att ideologiskt dominera alla befintliga museer. Under ledning av Berlinprofessorn Hans Reinerth¹¹ och hans modellverkstad vid det nationalsocialistiska Reichsbund für deutsche Vorgeschichte (Riksförbundet för tysk förhistoria) uppfördes de germanska nybyggnaderna Oerlinghausen I och Lübeck (sten- och bronsålder) 1936, liksom Hamburg-Harburg (begravningsplats från bronsåldern), Unteruhldingen II (stenåldersby) och Radolfzell-Mettgau 1938. Ytterligare planerade projekt, till exempel i Bad Buchau, Elbing/Succase, Riesa/Riesengebirge och en storby i Unteruhldingen, stoppades i och med andra världskrigets utbrott 1939. Avsikten var att skapa minst ett förhistoriskt friluftsmuseum i varje tysk region, för att »... på ett levande sätt visa varje tysk medborgare sitt hemlands tusenåriga inhemska kulturarv«. ¹² Begreppsmässigt skulle minnesmärkenas arkaiska monumentalitet, till exempel i Volkskundemuseum Heinrich Ottenjanns i Cloppenburg¹³ eller i Haus der Rheinischen Heimat i Köln med sina lantliga husmodeller¹⁴, lyftas fram på ett imponerande sätt. Långtgående och målmedvetna tolkningar av fynden resulterade i en överdriven representationsarkitektur i syfte att göra intryck och illustrera den efterfrågade germanska kulturella överhögheten och placera den över alla andra. Hallbyggnader i stavteknik från stenåldern, mesolitiska »hövdinghyddor« och »cheruskiska germangårdar«, som knappast var så stora när det begav sig, byggdes på mycket kort tid. Germansk kontinuitet och en manipulativ återgivning av historien skapades med hjälp av förmedlingsverktyg som var kända sedan tidigare. Repertoaren sträckte sig från modellbyggnad till populära skrifter, illustrationer, gipsfigurer och symboler för den nazistiska hjälpoorganisationen Winterhilfswerk (Vinterhjälpen). Nya förmedlingsstrategier blev vanliga, som ett nytt typsnitt, användning av ljusbilder, radio, film och dagspress, samverkan med läromedelsförlag, regelbundna guidade turer för grupper av partimedlemmar och från 1934 KdF (»Kraft durch Freude«) som organiserade visningar på alla Berlins museer¹⁵

och senare även på landsbygden. Nämnas bör de mycket välbesökta utställningarna »Lebendige Vorzeit« (Levande förhistoria) eller »Deutsche Größe« (Tysk storhet) i Ulm (1936), Berlin vid Technische Hochschule (1937), Hannover (1938), Bremen (1939), Halle, men också Strasbourg (1942) och Bryssel (1942) med utbildningsmässigt moderna, men samtidigt politiskt skräckinjagande verktyg¹⁶. Från mitten av 30-talet minskade antalet utställnings- och studiesamlingar blev allt vanligare på alla museer.

Bild från Oerlinghausen. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

En paus uppstod efter 1945. Den överdrivna tolkningen och politiseringen fick en chockverkan i väst. På initiativ av de lokala föreningarna fortsatte förvisso Unteruhldingen och Oerlinghausen att fungera som regionala museer för turister och studenter, efter renovering och byte av rubriker och texter, men inga nya etableringar ägde rum förrän på 1970-talet och friluftsmuseer accepterades under lång tid inte som ett sätt att representera en generation. Det populariserade innehållet fick ge plats för en allt mer vetenskaplig och estetisk presentation, något som uttrycktes i mycket sakliga utställningskoncept i de traditionella museerna i större städer.

Däremot visade Werner Radigs husforskning i öst 1955 fortfarande tydliga indikationer på ideologiskt inflytande¹⁷. Han fortsatte att använda teckningar av germanmålaren Wilhelm Petersen från Elmshorn¹⁸, som var anställd som konstnär av det nationalsocialistiska Reichsbund für deutsche Vorgeschichte im Nationalsozialismus från 1936. Ett klipp från en kulturfilm visade en fullskalig rekonstruktion av bronsåldersbosättningen Buch nära Berlin¹⁹. Användning av gamla rekonstruktioner för att förklara tidighistoria förekom fram till 1950-talet i väst, i Unteruhldingen, men också i Halle i östra Tyskland²⁰, trots att husrekonstruktionerna sedan länge hade ändrat sina beteckningar – från »herrehus« till »hövdinghydda« och »byöverhuvudets hus«. För övrigt kan man ännu

Bild från Asparn i Österrike. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

idag hitta enstaka illustrationer från 1920- till 1930-talet i vetenskapliga publikationer och läromedel, på grund av bristen på nya bilder. I utställningar som »Technik durch Fortschritt« (Teknik genom framsteg) i Halle 1949–1951 (på DDR-tiden) användes fortfarande museididaktiska verktyg från en politiskt influerad panoramaframställning, om än med ytligt förändrad textpresentation och andra arrangemang²¹. Nu hade presentationen i stället fått en socialistisk prägel.

I delstatsmuseet i Halle 1954 visade Adelhart Zippelius – som liksom Claus Ahrens kom från Hans Reinerths skola i Berlin – ett neolitiskt hus i utställningslokalen.²² Anmärkningsvärt var, förutom den experimentella-pedagogiska karaktären av en fullskalig modellrekonstruktion, faktum att flätverket till väggarna byggdes i samarbete med en skola för blinda och därmed i alla avseenden var stenåldersmässigt handarbete. Redan 1966 hade Paul Grimm föreslagit återuppbyggnad av ett friluftsmuseum i Pfalz i Tilleda. Detta kunde förverkligas 1983, efter intensiva utgrävningar, med rekonstruerade vallar, vakthus och vävstugor. Anmärkningsvärt är rekonstruktionen på plats av en slavisk ringmur med en tillhörande strandbosättning, utförd av Ewaldt Schuldt i Groß-Raden²³. Den baserades på en intensiva utgrävningar i de lokala våtmarkerna med värdefulla träfynd. Anläggningen etablerades 1987, tillsammans med ett klassiskt museum. Framgången som regionalt museum med museipedagogisk funktion är dock lika tydligt synlig idag som den var då. Man kan argumentera kring beteckningen »slavisk tempelplats«. De unika fynden och individernas engagemang för ett pedagogiskt mål var dock troligen de avgörande faktorerna för att förverkliga projektet. Det finns dock ur museal synpunkt knappast något att kritisera då det gäller det arkeologiska rekonstruktionsunderlaget och formen för genomförandet. Detta särskilt om man jämför med samtida projekt i Västtyskland, Österrike och Schweiz, som också började mycket försiktigt och sakligt. Experimentella försöksanläggningar i Haarhausen i Thüringen, och i Bobeck, liksom anläggningar som drivs av frivilliga krafter, t.ex. industrimuseet vid en grusanläggning nära Magdeburg och den germanska befästa bosättningen Westgreußen, är bevis på kontinuiteten hos regionalt

präglade friluftsmuseer på DDR:s tidigare territorium i östra Tyskland.

I väst aktualiserades först romanismen. Parken i Xanten i regionen Niederrhein, som skapades i mitten av 1970-talet, var en reaktion på en hotande exploatering av marken. Genom partiella rekonstruktioner, som senare även i Homburg-Schwartzenacker, Kempten och Aalen, kunde det antika livet återges pedagogiskt i en vidsträckt park.²⁴ När det gäller tidighistoria började man försiktigt på nytt i österrikiska Asparn (1970), i museibyn Düppel nära Berlin (1972/75) och i Oerlinghausen III (1979). I Asparn a.d. Zaya i Niederösterreich utökades fackmuseet med ett friluftsområde som täcker perioden från paleolitikum till Hallstatttiden, i form av arkitektoniska modeller, utan kompletterande inredning men strikt baserat på utgrävningsfynd. Düppel²⁵ rekonstruerade samvetsgrant en bosättning från tiden runt 1200 e.Kr. med lantbruksområden, inredning, djur och trädgårdar. Han hävdade att installationen återspeglade förhistoriska och tidighistoriska sätt att leva och producera i sin naturliga miljö, allt enligt anvisningar från föreningen som bekostade det hela. Oerlinghausen III byggde på den befintliga gamla byn, delvis flyttad långt från den ursprungliga fyndplatsen. Den bestod av runda mesolitiska hyddor, ett långhus från Rössenkulturen, ett stallhus från bronsåldern och en sensaxisk innergård²⁶.

Alla tre presenterades med största möjliga noggrannhet i de arkitektoniska rekonstruktionerna och försökte skapa pedagogiska exempel på olika nivåer, och därvid dra nytta av den kontinuerliga utvecklingen av friluftsmuseumskonceptet i Skandinavien, England och Polen, som inte hade haft något avbrott i utvecklingen.²⁷ Harm Ole Hansens experiment från 1964 i Lejre, i form av 12 bronsåldershus på ett kungligt gods i Danmark och historiska verkstäder som han byggde med frivilliga krafter från 1965 och framåt²⁸, var tydligt inspirerade av Peter J. Reynolds²⁹ med sina djurhållnings- och jordbruksexperiment, liksom av byggnaderna på Butser Farm, Sussex (1966). Det arkeologiska reservatet och museet för lusatisk kultur i polska Biskupin, med rekonstruktioner 1936 och 1968, fungerade också som ett exempel hos oss. Ett namn som inte ska förbigås är John Coles (Coles 1973), som publicerade sitt

banbrytande verk *Archaeology by Experiment* i London 1973, där det reproducerade maginnehållet i ett mosslik, naturligtvis med nya ingredienser, inspirerade alla – eller den franska écomusée-rörelsen på 1970-talet, som på ett medvetet sätt väckte frågeställningar kring ekologi.

Genom Andraschkos, Müllers och Zippelius arbete hade tidiga historiska rekonstruerade anläggningar i full skala gradvis blivit salongsfärdiga på nytt, och tack vare deras förstärkta pedagogiska erbjudande, återigen blivit attraktiva som en plats för lärande och upplevelser, särskilt för skolungdomar och familjer³⁰. Jens Lünings och Jutta Meurers-Bahlkes jordbruksexperiment i Köln mellan 1978 och 1986³¹, parkutställningen Zürich Pfahlbauand 1990³², det keltiska året 1980/81 i Österrike eller utställningsserien som initierades av Mamoun Fansa med den tillhörande publikationen »Experimentelle Archäologie« (Experimentell arkeologi) 1990³³ genererade en ny konflikt kring arkeologiska friluftsmuseer, arkeologiska parker och experimentella centra, som nu började etableras i ökande takt. Statliga sysselsättningsprogram och de första EG-projekten spelade ofta en stor roll för den inledande finansieringen. Fantastiska fyndplatser som Neandertal (1996), Eberdingen-Hochdorf (1999), Bad Buchau (2000), Heuneburg bei Hundesingen (2000), Kalkrieuse (2000) och Haithabu (2001) fick tre ben att stå på – ett arkeologiskt, ett landskapsrelaterat och ett allt starkare turistekonomiskt ben.³⁴

Lejre i Danmark. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

Rekonstruktion av en by i full skala, som besökare kan gå in i.
Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

Bild från »Experiment Stenålder« där familjer fick leva under förhållanden liknande yngre stenåldern under åtta veckor. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

Den europeiska kulturparken Bliesbruck–Rheinheim i Saarland har varit dedikerad till romersk–keltisk kultur över hela Europa sedan 1987³⁵. Den keltiska byn Altburg nära Bundenbach³⁶ i Rheinland–Pfalz har från 1988 och framåt illustrerat järnåldern. Folkfestivalen i augusti var mycket populär på orten. Det arkeologiska centrumet Hitzacker i Niedersachsen har sedan 1991 visat upp bronsåldern³⁷. Uppgifterna sträcker sig från utgrävningar till rekonstruktion och pedagogik. Sedan 1997 har Albers-

dorf i Schleswig-Holstein strävat efter att avveckla kulturlandskapet som ett minnesmärke med mottot »Tillbaka till stenåldern«. Dock har tveksamhet kring klimatförändringar och markförändringar lyfts sedan dess.³⁸

Funkenburg nära Westgreußen i Thüringen³⁹ tar avstamp i bostadshus och gårdsbyggnader från de tidigermanska folkens tid. Slawenburg Raddusch i Spreewald, Brandenburg⁴⁰ har introducerat studenter och familjer till regionala historiska sammanhang sedan 2003. Den arkeologiska äventyrsparken Gabreta i Bayern har presenterat järnåldersfynd från Regensburg och Tjeckien sedan 2001.⁴¹

Försöket att skapa bilder av folkets dagliga liv, utöver presentationen av arkeologiska fakta, och att imitera förhistoriska livsrealiteter når sina gränser om det innehållsmässiga och rumsliga avståndet till det beskrivna blir för stort. Detta kan leda till ett visst mått av godtycke i presentationen. Här efterfrågas avancerade museer, universitet och bevarande av minnesmärken, för att utveckla och upprätthålla en specifik kvalitetsstandard. Sammankopplingen av minnesmärken, klassiska museer och friluftsanläggningar med experimentella och pedagogiska uppgifter, t.ex. de som förverkligas vid Glauberg (arkeologiska parken) eller i Haithabu, kan visa vägen till lösningar.⁴²

Friluftsmuseet Unteruhldingen

Avslutningsvis ska nämnas Unteruhldingen vid Bodensjön, det äldsta förhistoriska friluftsmuseet i Tyskland, som för närvarande går igenom sin femte expansionsfas sedan 1922 och redan har många utvecklingssteg bakom sig.⁴³ Basen för Unteruhldingen är de ursprungliga fynden, utgrävningsdokumentationen, metoderna och illustrationen av det tvärvetenskapliga tillvägagångssättet för tolkning av den rekonstruerade världen. Denna bas är konceptuellt närvarande ännu idag. Kulturtraditionens kvalitet återspeglas och presenteras för publiken med de bästa tillgängliga pedagogiska verktygen.⁴⁴ Den klassiska stödjande permanenta utställningen ger förklaringar i form av objekt, texter, modeller och illustrationer. Till detta kommer personlig kontakt och interaktion med utbildade specialister som ständigt rör sig i utomhusanläggningen.

Den sena bronsåldersbosättningen från 10:e och 9:e århundradet f.Kr., som ligger 500 meter från museet, gör det möjligt att modellera hus och bosättningssekvenser på ett säkert sätt. En bysektion skapades till exempel 2002 genom att omsätta all tillgänglig information till en fullskalig rekonstruktion som besökare kan gå in i. Naturligtvis är interiören också av intresse. Huset kan inte återges exakt som när det var bebott, men kan sättas in i ett sammanhang genom scenografier med repliker av de ursprungliga fynden. Kontrasten mellan olika lösningar i byggnadskonstruktionen och de konstruerade boendemiljöerna är en pågående dynamisk vetenskaplig process. Hur var det egentligen – på det sättet eller på ett annat sätt? Modeller kan göra det enklare att se det förflutna eller att visa på vår bristande kunskap om det – alltid beroende på respektive tidsålder.

Stenåldern – Experimentet

»Experiment Steinzeit« (Experiment Stenålder)⁴⁵ var ett projekt från 2006, arrangerat av Pfahlbaumuseum och tevelolaget ADR. Här etablerades en vetenskapligt grundad miljö med autentiskt återskapade verktyg. Uppgiften var att låta två familjer leva under förhållanden liknande dem från den yngre stenåldern för cirka 6000 år sedan, och analysera deras erfarenheter. Naturen och miljön kunde inte återskapas exakt. Inte heller kunde människor på 2000-talet göras till neolitiska människor bara med en veckas utbildning. Det var ett försök och det var lärorikt på flera sätt. Avsikten var inte att låta försökspersonerna misslyckas och dokumentera det. Experimentella arkeologer hade i uppgift att ge stöd om de människorna från det 21:a århundradet inte skulle finna sig till rätta. Ändå hotade det kontrollerade fältförsöket att spåra ur flera gånger, eftersom inte ens de enklaste saker, som att mala spannmål eller täcka tak fungerade i ihållande regn. Men under det 8 veckor långa uthållighetstestet gjordes viss upptäckter som var vetenskapligt värdefulla i detta boplatsexperiment. Särskilt i den fortsatta verksamheten i friluftsmuseet var det möjligt att bygga vidare på de levnadsförhållandena, erfarenheter och känslomässiga världar hos försökspersonerna som nu blivit allmänt kända.

Under sommarmånaderna kunde Pfahlbaumuseum erbjuda en stenålderskurs för familjer i ett grönt uteklassrum, och fortfarande visas en film om erfarenheterna från barnen som fick uppleva stenåldersprojektet. De stödjande internetpresentationerna, utbildningsmedierna, kunskapsformaten, programmen för barnteve och snart även skolteve var exemplariska och hade knappast varit möjliga utan de möjligheter som ett tevelolaget kunde erbjuda. Å andra sidan var 3 års intensiva vetenskapliga förberedelser vid Pfahlbaumuseum också nödvändigt för att projektet skulle nå framgång.

Pålbyggnader blir ett världsarv

2011 var ett mycket speciellt år för pålbyggnadsarkeologin och därmed också för Pfahlbaumuseum vid Bodensjön. UNESCO utsåg »Pålbyggnaderna kring Alperna« till ett världsarv: ett kulturarv som inte kan besökas eftersom föremålen befinner sig under vatten. Detta blev en särskilt knepig uppgift för Pfahlbaumuseum: Hur skulle undervattensvärlden kunna iscensättas på ett samtida sätt? Resultatet blev ARCHAEORAMA, en multimediashow där besökare inleder sin rundtur i friluftsanläggningen. Under en multimediakupol får besökarna föreställa sig själva mitt i Bodensjön, de får följa undervattensarkeologernas arbete ur ett fiskperspektiv och slutligen stiga in i en digitalt iscensatt pålbyggnadsvärld, där handlare schackrar, fiskare reparerar nät och barn leker på bryggorna.

Covid-pandemin

Liksom alla kulturinstitutioner drabbades Pfahlbaumuseum, som inte hade fått offentligt stöd sedan grundandet 1922, av förluster under de båda pandemiåren 2020 och 2021. Men tack vare ett specialprogram som bedrevs i flera månader i friluftsanläggningen och ett intensifierat fokus på regional turism inom delstaten Baden-Württemberg, som via media främjade resor med buss och tåg, kunde museet övervinna svårigheterna, eftersom många familjer valde att besöka friluftsanläggningen under sommarmånaderna, då resor till andra länder knappast var möjliga⁴⁶. Med täta besök av skolklasser från Baden-Württemberg, Schweiz och Österrike har museet 2022 åter

börjat närma sig tidigare års besökarantal, som låg mellan 250 000 och 300 000 per år.

Jubileet

År 2022 firade Pfahlbaumuseum sin hundraårsdag. Under jubileumsåret 2022 uppmärksammade museet sin grundare från Unteruhldingen, Georg Sulger. En riksradiointervju med honom från 1932, en inspelning som antogs ha gått förlorad, rekonstruerades i media. Efter omfattande forskning återskapades en konversation, som hade kunnat försiggå under grundningsåret: Skådespelaren Marco Ricardo, i rollen som museets grundare Georg Sulger, välkomnar besökare till friluftsmuseet i stenåldershusen, som har genomgått en omfattande renovering och återställts till sitt ursprungliga skick för specialutställningen »Pfahlbauten Unteruhldingen – eine Idee wird 100« (Pålbyggnader i Unteruhldingen – en idé som fyller 100)⁴⁷. Som kulturförmedlare rapporterar han om livet i pålbyggnaderna, med en språklig stil som skulle likna den som talades för hundra år sedan. För att återge den lokala dialekten så precist som möjligt fick man söka hjälp – bland annat intervjuades en hundraårig kvinna från Uhldingen-trakten som hade synts i den första UFA-filmen som barn 1926 och som kunde ge värdefulla tips.

Att gestalta framtiden

Pfahlbaumuseum planerar för närvarande en ny byggnad i samarbete med arkitektfirman *Ackermann + Raff* i Stuttgart. När temperaturen närmar sig 30 grader är det inte så lockande för besökare att vandra runt i friluftsmuseet, utan de föredrar att njuta av fascinerande arkeologi i svala museilokaler. Därför behöver ett friluftsmuseum också

Besökare i ARCHAORAMA, där man kan följa undervattensarkeologernas arbete ur ett fiskperspektiv. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

ett besökscenter och ett inomhusalternativ. Två intill varandra liggande skeppsformade byggnader, liknande två lungor, ska i framtiden andas in frisk luft i det nya museikomplexet och inleda nästa fas av utbildningsuppdraget. I början av november 2022 rullade grävmaskinerna in och drog igång det omfattande byggprojektet, som enligt museets planer ska vara avslutat under våren 2024, då en ny museisektion ska öppnas.

Prof. Dr. Gunter Schöbel

Översättare: Björn Olofsson

Gunter Schöbel, född 1959 i Stuttgart, är tysk förhistorisk arkeolog och museidirektör. Mellan 1979 och 1982 studerade han förhistoria, antropologi och geologi vid universitetet i Tübingen och Freiburg. 1989 disputerade han med en avhandling om den yngre bronsåldern vid nordvästra Bodensjön. Från 1990 arbetade han som vetenskaplig ledare och sedan 1994 som direktör för Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen. 2010 habiliterade han i Tübingen om de arkeologiska friluftsmuseernas tillkomst, status och framtidsutsikter i spänningsfältet mellan vetenskap och publik i början av 2000-talet i Tyskland och Europa. Han bedriver en omfattande publikationsverksamhet och är lärare vid universitetet.

Arkitektmodell som visar nya byggnader med besökscenter. Foto: Pfahlbaumuseum i Unteruhldingen.

Summary

Archeological openair museums are a special type of museums. They began with the project Skansen in Stockholm founded by Artur Hazelius. This chapter studies the growth and political realization of such museums in central Europe in the early 1920s. The discussion is illustrated on the archeological openair museum in Unteruhldingen and its continued development up to 1945.

Why were openair museums founded, who created them and how was this type of museum received? After WW2 these museums were forced to battle against the ideological pictures that had been cemented on them through the national socialism's ideologic. It was first in openair museums in Butser Farm/England and Lejre/Denmark were founded in the 1960s in a modern society that this type of presentation returned to focus. Museums with copies of European houses began to serve as place for learning and experiences for the entire population, much like a folk high school.

From the end of the 1980s several new establishments were created in Germany, as well in Austria and Switzerland (Pfahlbauland). The motivation was the human need to experience everyday life in prehistoric times. Important discovery sites like Heuneburg (2000), Eberdingen-Hochdorf (2006), Haithabu (2001), Kalkriese (2000), Glauberg (2004) and Nebra (2006) became focal points for the new openair museums letting archeology, landscape history and tourism cooperate. Currently there are 148 places of that type in Germany, Austria and Switzerland. It remains to see if these unique openair museums with their roots in Scandinavian folklore can hold their position for spreading history to the people.

Översättare: Sven H.E. Borei

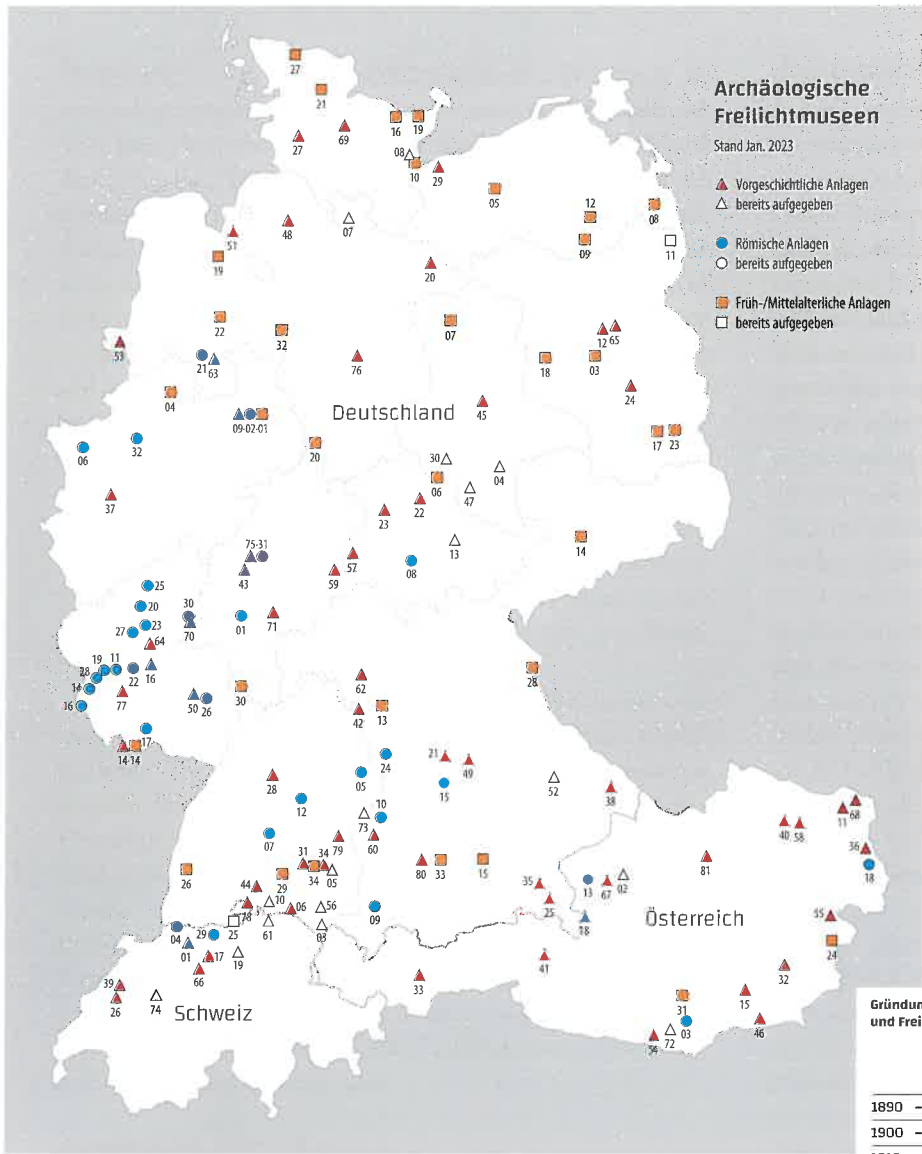
Zusammenfassung

Archäologische Freilichtmuseen sind eine frühe Sonderform der Museen, die ihren Anfang in der Idee des von Artur Hazelius gegründeten Museum Skansen bei Stockholm haben. Dieser Beitrag betrachtet die Genese und die politische Implementierung der archäologischen Freilichtmuseen im mitteleuropäischen Raum, beginnend mit den Anfängen in den 1920er Jahren wie dem Freilichtmuseum Unteruhldingen und deren Weiterentwicklungen bis 1945. Warum wurden Freiluftmuseen gegründet, wer waren ihre Gründer und wie wurde diese neue Museumsgattung angenommen? Nach dem 2. Weltkrieg taten sich archäologische Freilichtmuseen im Mitteleuropa aufgrund der ideologischen Bilder, die mit ihnen als Folge der politischen Vereinnahmung durch den Nationalsozialismus transportiert wurden, schwer. Erst Freilichtmuseen wie Butser Farm/England und Lejre/Dänemark, die ab den 1960er Jahre durch eine sich modernisierende Gesellschaft gegründet wurden, führten dazu, dass diese Art der musealen Präsentation gerade auch in einem Museum mit Nachbildungen von Häusern europäisch wieder stärker in den Fokus geriet und als Lern- und Erlebnisort für die ganze Bevölkerung in einer Art »Volkshochschule« nachgefragt wurde. Ab den späten 1980er Jahren folgte in Deutschland, aber auch in Österreich und der Schweiz (Pfahlbauland) ein Boom an Neugründungen, die dem Bedürfnis der Menschen entsprangen, den Alltag prähistorischer Epochen wiederzuerleben zu können. Herausragende Fundplätze wie die Heuneburg (2000), Eberdingen-Hochdorf (2006), Haithabu (2001), Kalkriese (2000), der Glauberg (2004) und Nebra (2006) werden in der Folge Kristallisationspunkte der neu entstehenden Museen an der frischen Luft, die wirksam Archäologie, Landschaftsgeschichte und Tourismus einbeziehen. 148 dieser Einrichtungen wurden im Rahmen einer Zusammenstellung in Deutschland, Österreich und der Schweiz aktuell gezählt (Abb. 1.). Es bleibt abzuwarten, ob sich diese einzigartigen »Open-Air-Museen« mit ihren museumspädagogischen Wurzeln in der Volkskunde Skandinaviens, die vor allem auch junge Menschen und Familien ansprechen, für die Geschichtsvermittlung gegenüber der breiten Bevölkerung weiter durchsetzen werden.

Prof. Dr. Gunter Schöbel

Slutnoter

1. Ahrens 1990; Schmidt H. 2000.
2. Sulger 1940, 3
3. Schöbel 2002, 169f.
4. Keiling 1989a, 3f.; Schuldt 1990.
5. Schmidt H. 2000, 126f och 43; Banghard 2006; Schöbel 2006b, 98f.
6. Roth 1990, 149f.; Müller-Scheeßel 1998, 22f.; Schöbel 2004a, 223f.
7. Schöbel 1997, 116f.
8. Schöbel 2005; 294; Keefer 2006, 12f.
9. Schäfer 2005, 56f.
10. Roth 1990, 98f.
11. Schmidt 2001, 147f.; Schöbel 2001, 353f.
12. Reinerth 1942, 2; Ströbel 1939, 42f.
13. Roth 1990, 155.
14. Roth 1990, 105.
15. Roth 1990, 229.
16. Schöbel 2007b, 52.
17. Radig 1955.
18. Legendre och Schnitzler 2001, 133f.
19. Radig 1955, 38, Fig. 29.
20. Schöbel 2002, 176, 180.
21. Müller 1984, 190f., tabell 37.2; tabell 43.
22. Leineweber 2001, 15.
23. Keiling 1989b, 10f.
24. Schmidt H. 2000, 11f.
25. Von Müller 1998
26. Schmidt 2005; Banghard 2006.
27. Piotrowski 1985, 18f.
28. Lejre Museum 1998.
29. Ahrens 1990, 46f.
30. Von Müller 1998; Andraschko och Schmidt 1991; Ahrens 1990.
31. Meurers-Bahlke och Lüning 2005, 25f.
32. Pfahlbauland 1990.
33. Fansa 1991, 11f.
34. Bader 1999; Keefer 2005, 150f.; Schöbel 2006b, 98f.; Schultze och Zich 2006, 281f.
35. Ray 1993, Schöbel 2004b, 157.
36. Hartmann 1987.
37. Lucke 2004.
38. Kelm 2007, 75; Küster 2005, 9f.
39. Hellner 2004.
40. Wolf och Rechenbach 2003.
41. Hein 2004.
42. Schultze och Zich 2007, 281f.
43. Schöbel 2004a; Schöbel 2006a.
44. Korff 2000, 100.
45. Schlenker och Bick 2007; Schöbel 2007a.
46. Schöbel 2020.
47. Schöbel och Baumhauer 2022.

Archäologische Freilichtmuseen
Stand Jan. 2023

▲ Vorgeschichtliche Anlagen
△ bereits aufgegeben

● Römische Anlagen
○ bereits aufgegeben

■ Früh-/Mittelalterliche Anlagen
□ bereits aufgegeben

Arkeologiska friluftsmuseer

Tabellen nedan visar etableringsperiod för rekonstruktionerna och friluftsmuseerna.
Röd triangel: Förhistoriska anläggningar
Blå cirkel: Romerska anläggningar
Orange kvadrat: Medeltida anläggningar (från ca 400 e. Kr. och senare)

Gründungsdaten der Rekonstruktionen und Freilichtmuseen

	▲ Vorgeschichtliche Anlagen	● Römische Anlagen	■ Früh-/Mittelalterliche Anlagen
1890 - 1899	I		
1900 - 1909	I	I	
1910 - 1919	III		
1920 - 1929	I		
1930 - 1939	IIII	I	
1940 - 1949			
1950 - 1959		I	
1960 - 1969			
1970 - 1979	I	II	I
1980 - 1989	HH II	HH III	III
1990 - 1999	HHH HHH I	IIII	HHH I
2000 - 2009	HHH HHH HHH HHH HHH HHH	HHH HHH I	HHH HHH HHH II
2010 - 2019	HHH HHH II	II	HHH
2020 - 2022	I		
	81	30	32
			Summe: 143

Några ordförklaringar:

Gründungsfolge: Etablerings-
ordning
Zeit: Period
Gründung: Etablering på-
börjad
Bis: Etablering avslutad

Vorgeschichte: Förhistorisk
Steinzeit: Stenålder
Bronzezeit: Bronsålder
Eisenzeit: Järnålder
Mittelalter: Medeltid
Römer: Romersk tid

Land	Ort	Name	Symbol	Gründungs- folge Nr.	Zeit	Gründungs- bis	Infos
Vorgeschichtliche Anlagen							
CH	Schönenwerd	Ballypark Schönenwerd	▲	1	Steinzeit	1890	Literatur: Schöbel 2004a. www.ballyana.ch/ausstellung/bally-park/
AU	Kammer am Attersee		△	2	Vorgeschichte	1909 -1922	Literatur: Schöbel 2004b, S. 151. (1909 gegündet und 1922 planmäßig niedergebrannt)
DE	Lindau (bei Villa Henneberg)	Pfahlbauhaus	△	3	Vorgeschichte	1910	(?) Literatur: Schöbel 2004a.
DE	Halle (Saale)	Rössener Haus	△	4	Steinzeit	1918	(?) Literatur: Hahne 1919
DE	Bad Schussenried	Wildes Ried	△	5	Steinzeit	1919	- ? Literatur: Keefer 1992, S. 33; Schöbel 2001, S. 5 Anm. 10.
DE	Urklingen-Mühlfhofen	Pfahlbaumuseum Unteruhldingen Freilichtmuseum und Forschungsinstitut	▲	6	Stein- und Bronzezeit	1922	www.pfahlbauten.de
DE	Hamburg-Harburg	Totenhäuser	△	7	Vorgeschichte (?)	1936	(?) Literatur: Ahrens 1990, S. 189.
DE	Lübeck	Freilichtmuseum auf dem Stadtwall	△	8	Vorgeschichte	1936	(?) Literatur: Ahrens 1990, S. 190.
DE	Oerlinghausen	Archäologisches Freilichtmuseum	▲	9	Steinzeit bis Mittelalter	1936	www.afm-oerlinghausen.de
DE	Radolfzell-Mettgau	Archäologisches Freilichtmuseum	△	10	Vorgeschichte	1938	(?) Literatur: Schöbel 2002.
AU	Aspm an der Zaya	Museum für Urgeschichte des Landes Niederösterreich	▲	11	Stein- bis Eisenzeit	1970	www.urgeschichte.com
DE	Berlin-Hermisdorf	Germanisches Gehöft	▲	12	Eisenzeit	1980	www.museum-reinickendorf.de
DE	Weimar	Neolithisches Haus im Museum für Ur- und Frühgeschichte	△	13	Steinzeit	1982	(?) Literatur: Lehneweber 2001, S. 15 Anm. 43.
DE	Gernsheim-Reinheim	Europäischer Kulturpark Bliesbruck-Reinheim	▲	14	Bronzezeit bis Mittelalter	1987	www.euroaerischer-kulturpark.de
AU	Lijst	Keltenhaus Lijst	▲	15	Eisenzeit	1987	www.lijist.gv.at/infrastruktur/keltenhaus%20/
DE	Bundenbach	Freilichtmuseum und Keltendorf Altburg-Bundenbach	▲	16	Eisenzeit	1988	www.museumsportal.rlp.de/museen/keltsiedlung-altburg
CH	Seengen, Hallwilersee	Pfahlbauhaus beim Strandbad Tennwil	▲	17	Bronzezeit	1988	das Haus der Steinzeit von 2011 wurde 2020 durch ein neues aus der Bronzezeit ersetzt - vgl. www.steinzeit- live.ch/pfahlbauhaus/
AU	Bad Dürnberg	Keltendorf Salina	▲	18	Eisenzeit	1988	www.salzweilten.at/de/blog/salzburg-keltenlebensweg www.keltenmuseum.at/standorte/keltendorf-salina/
CH	Zürich	Ausstellung: Pfahlbauland	△	19	Vorgeschichte	1990	-1990 Literatur: Pfahlbauland 1990
DE	Hitzacker, Niedersachsen	Archäologisches Zentrum Hitzacker	▲	20	Bronzezeit	1991	www.archaeo-centrum.de
DE	Ländersdorf- Thalmässing	Keltenhaus	▲	21	Eisenzeit	1991	(?) www.thalmaessing.de/deutsch/freizeit- tourismus/museen/geschichtsdorf-laendersdorf
DE	Westgreußen	Freilichtmuseum Funkenburg-Westgreußen Germanische Höhensiedlung	▲	22	Eisenzeit	1991	www.funkenburg-westgreussen.de
DE	Nieder- und Oberdorf	Kultstätte Opfermoor Vogtei	▲	23	Eisenzeit	1992	www.opfermoor.de
DE	Klein-Körös	Germanische Siedlung Klein- Körös	▲	24	Eisenzeit	1995	www.germanische-siedlung-klein-koeris.de
DE	Siegsdorf	Naturkunde- und Mammut- Museum Siegsdorf Steinzeit Siegsdorf	▲	25	Alt- & Jungsteinzeit	1995	www.museum-siegsdorf.de www.steinzeit-siegsdorf.de
CH	Gletterens, Neuenburgersee	Pfahlbaudorf	▲	26	Steinzeit	1996	www.villa-de-lacustre.ch
DE	Albersdorf	Steinzeitpark Dithmarschen	▲	27	Steinzeit	1997	www.steinzeitpark-dithmarschen.de
DE	Eberdingen-Hochdorf	Keltenmuseum mit keltischem Gehöft und Grabhügel	▲	28	Eisenzeit	1998	www.keltenmuseum.de
DE	Kussow bei Grevesmühlen	Freilichtmuseum Steinzeitdorf Kussow e.V.	▲	29	Steinzeit	1998	www.steinzeitdorf-kussow.de
DE	Mansfeld	Archäopark am Mansfelder Teich ZEAM (Zentrum für Experimentelle Archäologie und Museumspädagogik)	△	30	Vorgeschichte	1998	-2011 www.mz.de/lokal/hetstedt/mansfeld-sudharz-archaologie- am-teich-ist-tot-2285142
DE	Herbertingen- Hundersingen	Freilichtmuseum Keltischer Fürstentum Heuneburg	▲	31	Eisenzeit	1999	www.heuneburg.de
AU	Kulmburg bei Welz	Keltendorf am Kalm	▲	32	Eisenzeit	1999	www.kulm-keltendorf.at
AU	Umhausen	Ötztal - Archäologischer Freilichtpark	▲	33	Steinzeit	1999	www.oetztal-dorf.at
DE	Bad Buchau	Archäopark Federeusee und Federeusemuseum	▲	34	Stein- und Bronzezeit	2000	www.federeusemuseum.de
DE	Seon-Seebruck	Keltengehöft Stöfflingen	▲	35	Eisenzeit	2000	www.seon-seebruck.de/keltengehoft-stoefflingen

Land	Ort	Name	Symbol	Gründungsfolge Nr.	Zeit	Gründung bis	Infos
AU	Braunsberg	Oppidum Keltenspalisade	▲	36	Eisenzeit	2000	Literatur: Urban/Ruprechtsberger 2005. www.kulturalt.at/aut_no/page/00034265.html
DE	Ratingen	Eisenzeitliches Gehöft Ratingen	▲	37	Eisenzeit	2001	www.eisenzeitliches-gehoeft.de
DE	Ringelai-Lichtenau	Archäologischer Erlebnispark Gabreta	▲	38	Eisenzeit	2001	www.gabreta.de
CH	Neuchâtel	Latenium	▲	39	Stein- und Bronzezeit	2001	www.latenium.ch
AU	Elbam	Freilichtmuseum Germanisches Gehöft	▲	40	Eisenzeit	2001	www.freilichtmuseum-elbam.at
AU	Uttendorf	Keltendorf Stoanabich	▲	41	Eisenzeit	2001	www.museumswelten-hohetauem.at/keltendorf-uttendorf/
DE	Creglingen	Keltisches Oppidum Finsterlohr-Burgstall	▲	42	Eisenzeit	2002	www.kelten-creglingen-finsterlohr.de
DE	Biebertal- Fellingshausen	Keltengehöft am Dünsberg	▲	43	Eisenzeit	2003	www.archaeologie-im-gleiberger-land.de www.biebertal.de/stadtplan-eintraege/ sehenswuerdigkeiten/keltengehoeft.html
DE	Engen	Eiszeitpark Engen	▲	44	Steinzeit	2003	www.engen.de/tourismus+ +kultur/kunst+ +kultur/eiszeitpark
DE	Randau	Steinzeitdorf Randau	▲	45	Alt- und Jungsteinzeit	2003	www.steinzeitdorf-randau.de
AU	Kleinklein	Hallstattzeitliches Gehöft am Burgstallkogel	▲	46	Eisenzeit	2003	www.hamur.at/ehpof/
DE	Querfurt	Archäologiepark Querfurt	△	47	Vorgeschichte	2003	(?) trotz Planung geschlossen bzw. nie verwirklicht – vgl. https://www.archaeologie- online.de/nachrichten/archaeologiepark-querfurt-gegruendet- 329/, die zum Projekt gehörige Seite ist außer Betrieb und auch die offizielle Seite der Burg Querfurt (https://www.burg- querfurt.de/de/) liefert keine Informationen (ab spätestens 2003 hatte man die Idee, einen „Archäologiepark Querfurt“ aufzubauen – obwohl angeblich gegründet, existiert die offizielle Website des Parks (www.archaeologiepark-querfurt.de) nicht mehr, zudem finden sich auch nirgends Hinweise auf Nachbauten aus der Vorgeschichte, Römerzeit oder dem Mittelalter)
DE	Bremervörde	Bachmann-Museum Bremervörde Steinzeitlager am Auesee	▲	48	Steinzeit	2004	www.bachmann-museum.de
DE	Dietfurt an der Altmühl	Alcmona	▲	49	Eisenzeit	2004	www.alcmona.de
DE	Steinbach	Keltendorf am Donnersberg	▲	50	Eisenzeit	2004	www.donnertsberg-touristik.de/de/entdecken-erleben/kelten- roemer/keltendorf-am-donnertsberg
DE	Rodenkirchen	Bronzezeitliches Langhaus in Hartwardenwarp hinter der Hahnenkooper Mühle	▲	51	Bronzezeit	2005	www.bronzezeithaus.de
DE	Straubing	Bankleramisches Haus Bundesgartenschau 2005	△	52	Steinzeit	2005	-2005
DE	Uelsen	Bronzezeitthof	▲	53	Bronzezeit	2005	www.bronzezeitthof.de
AU	Frög	Keltenwelt Frög (Kärnten)	▲	54	Eisenzeit	2005	www.keltenwelt.at
AU	Schwarzenbach	Keltenpark	▲	55	Eisenzeit	2005	www.celtovoyage.at/index.php/archaeologiepark
DE	Unterankeneute- Fuchsenloch	Filmdorf	△	56	Steinzeit	2006	-2006(?) Literatur: Schöbel 2007a, (Filmdorf für die Sendung „Steinzeit: Das Experiment“ – die dort verwendeten Häuser wurden im Pfahlbaumuseum Unterhaldingen wieder aufgebaut)
DE	Unterbreizbach	Keltendorf Sünna	▲	57	Eisenzeit	2006	www.fries-keltendorf.de
AU	Kleinwetzdorf	Mitteloolithische Kreigrabenanlage Steinzeitdorf mit Kreigraben	▲	58	Steinzeit	2006	Literatur: Lobisser 2006. www.dorheldenberg.at/attraktionen/steinzeitdorf-mit- kreigraben/ www.keltenland-hessen.de/ausflugsziele/keltenhof-bei- mackenzell/ www.keltenland-ichenhausen.de/ehoeft
DE	Hünfeld-Mackenzell	Keltenhof	▲	59	Eisenzeit	2007	
DE	Ichenhausen	Keltenpfad und Keltengehöft Ichenhausen	▲	60	Eisenzeit	2007	
CH	Pfyn	Filmdorf	△	61	Steinzeit	2007	-2007(?) geschlossen/beendet
DE	Buchbrunn	Geschichte in Buchbrunn e.V.	▲	62	Jungsteinzeit	2008	www.geschichte-in-buchbrunn.de
DE	Ostercappeln	Eisenzeitthaus Ostercappeln- Venne	▲	63	Eisenzeit	2008	www.eisenzeitthaus.de
DE	Simmem	Hunsrück-Museum Simmem Rekonstruktion Steinzeitthaus	▲	64	Vorgeschichte	2008	www.hunsruock-museum.de
DE	Berlin-Buch	Abenteuer- und Archäologiespielplatz Moonwiese	▲	65	Bronze- und Eisenzeit	2009	www.moor.de
CH	Wauwil	Pfahlbausiedlung Wauwil	▲	66	Jungsteinzeit	2009	www.urkultur.ch/wauwil/ www.pfahlbausiedlung.ch
AU	Mondsee	Pfahlbaudorf	△	67	Steinzeit	2009	von 2009-2009 (Idee um 2009, aber schlussendlich nicht realisiert)
AU	Poysdorf	Weinstadtmuseum Poysdorf	△	68	Vorgeschichte	2009	-? In den 1990er Jahren stand auf dem Gelände des Museums in Poysdorf ein Steinzeitthaus im Maßstab 1:2, das inzwischen entfernt wurde.
DE	Warder	Arche Warder	▲	69	Steinzeit	2010	www.arche-warder.de

Land	Ort	Name	Symbol	Gründungsfolge Nr.	Zeit	Gründung bis	Infos
DE	Bettendorf	Keltenhof Bettendorf	▲	70	Eisenzeit	2011	www.bettendorf.eu
DE	Glauburg-Glauberg	Keltenwelt am Glauberg Archäologischer Park	▲	71	Eisenzeit	2011	www.keltenwelt-glauberg.de
AU	Keutschacher See	Pfahlbaudorf	△	72	Vorgeschichte	2011	(?) (trotz Planung geschlossen bzw. nie verwirklicht – vgl. https://www.meinbezirk.at/klagenfurt-land/c- lokales/pfahlbauten-im-keutschacher-see-begebar_a2351237; offensichtlich wurde der Plan eines Freilichtmuseums verworfen)
DE	Niederstotzingen	Archeopark Vogelherd	△	73	Altsteinzeit	2013	-2022 www.archaeopark-vogelherd.de
CH	Bern	Historisches Museum Bern Ausstellung: Die Pfahlbauer – am Wasser und über die Alpen	△	74	Steinzeit	2014	-2015
DE	Weimar-Argenstein	Archäologisches Freilichtmuseum Zeiteninsel	▲	75	Steinzeit bis Römer	2014	www.zeiteninsel.de
DE	Lehrte	Nakubi Grafhorn	▲	76	Eisenzeit	2016	www.grafhorn.de
DE	Otzenhausen	Keltenpark Hunnenring bei Otzenhausen	▲	77	Eisenzeit	2016	www.keltenpark-otzenhausen.de
CH	Thayngen	Steinzeitthaus Thayngen-Weiher	▲	78	Steinzeit	2016	www.steinzeit-aktv.ch/unser-pfahlbauhaus (2015 wurde das Haus aus Bern aneinkauff. s. o. [Die Pfahlbauer – am Wasser und über die Alpen])
DE	Ehrenstein	Steinzeitdorf Ehrenstein	▲	79	Steinzeit	2019	www.steinzeitdorf-ehrenstein.de
DE	Pestenacker	Prähistorische Siedlung Pestenacker	▲	80	Steinzeit	2021	www.steinzeitdorf-pestenaeker.de
AU	Mitterkirchen im Machland	Keltendorf Medionemeton Mitterkirchen	▲	81	Eisenzeit	1991	www.mitterkirchen.at/keltendorf
Römische Anlagen							
DE	Bad Homburg vor der Hohe	Archäologischer Park Römerkastell Saalburg	●	1	Römer	1907	www.saalburgmuseum.de
DE	Oerlinghausen	Archäologisches Freilichtmuseum	▲	2	Steinzeit bis Mittelalter	1936	www.afm-oerlinghausen.de
AU	Pöscheldorf	Archäologischer Park Magdalensberg	●	3	Römer	1938	www.landmuseum.ktn.gv.at/standorte/magdalensberg
CH	Augst	Augusta Raurica	●	4	Römer	1955	www.augusta-raurica.ch
DE	Rainau	Limesmuseum und Freilichtpark Rainau-Buch	●	5	Römer	1972	www.rainau.de/freilicht-und-tourismus/unesco-welterbe- limes/limes-park-rainau
DE	Xanten	Archäologischer Park und Regionalmuseum Xanten	●	6	Römer	1977	www.apx.de
DE	Hechingen-Stein	Römisches Freilichtmuseum Hechingen-Stein	●	7	Römer	1985	www.villa-rustica.de
DE	Haarhausen	Archäologisches Experimentiergelände	●	8	Römer	1986	(?) www.waerchenburggemeinde.de/archaeologie.php www.direktzeichen.de/index.php?id=40
DE	Kempten	Archäologischer Park Cambodunum	●	9	Römer	1987	www.apc-kempten.de
DE	Lauingen-Faimingen	Apollo-Grannus-Tempel	●	10	Römer	1987	www.lauingen.de/de/freilicht- touristik/sehenswuerdigkeiten/apollo-grannus-tempel
DE	Mehring	Römische Villa	●	11	Römer	1987	www.roemervilla.de/villa-rustica
DE	Köngen	Naturpark Köngen	●	12	Römer	1988	www.museum-koengen.de
AU	Mattsee	Natur- & Kulturwerkstatt Bajuwarengelände Mattsee	●	13	Römer	1988	www.vereinmenschenerwerk.com gebaut für Landesausstellung „Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo“/seit 2008 bewirtschaftet
DE	Tawern bei Trier	Gallo-römischer Tempelbezirk (Merkurtempel)	●	14	Römer	1989	(?) www.roemisches-tawern.de
DE	Möckenlohe	Römervilla Möckenlohe	●	15	Römer	1993	www.roemervilla-moeckenlohe.de
DE	Perf-Borg	Archäologiepark Römische Villa Borg	●	16	Römer	1994	www.villa-borg.de
DE	Homburg- Schwarzenacker	Römermuseum Schwarzenacker	●	17	Römer	1996	www.roemermuseum-homburg.de
AU	Petronell-Camuntum	Archäologischer Park Camuntum und Freilichtmuseum Petronell	●	18	Römer	1996	www.camuntum.co.at
DE	Longuich	Villa Urbana Longuich	●	19	Römer	2000	www.museumsort-dtl.de/museen/
DE	Mayen	Römerwarte Katzenberg	●	20	Römer	2000	www.vulkanpark.com/entdecken/
DE	Kalkriese	Museum und Park Kalkriese	●	21	Römer	2001	www.kalkriese-vanusschlacht.de
DE	Morbach bei Wederath	Archäologiepark Belgium	●	22	Römer	2002	www.belgium.de
DE	Martberg	Archäologiepark Martberg bei Pommern a. d. Mosel	●	23	Römer	2003	www.martberg-pommern.de
DE	Wittelskirchen	Limesmuseum und Römerpark Ruffenhofen	●	24	Römer	2003	www.limesmuseum.de
DE	Bad Hönningen	Römerwerk am Caput Limitis	●	25	Römer	2008	www.roemer-welt.de
DE	Eisenberg	Roman Vicus Eisenberg	●	26	Römer	2008	www.m.vicus-eisenberg.de
DE	Ediger-Eller	Calmont Roman-Gaul Temple	●	27	Römer	2009	www.calmont-region.de/index.php/kultur- geschichte/hohenbollinger

Land	Ort	Name	Symbol	Gründungsfolge Nr.	Zeit	Gründung bis	Info
DE	Trier	Gladiatorenschule Trier e.V. Ludus Treverorum	●	28	Römer	2009	www.gladiatoren-schule.de
CH	Windisch	Legionärspfad Vindonissa	●	29	Römer	2009	www.museumaaugau.ch/legionaerspfad
DE	Pohl	Limeskastell Pohl	●	30	Römer	2011	www.limeskastell-pohl.de
DE	Weimar-Argenstein	Archäologisches Freilichtmuseum Zeiteninsel	▲ ●	31	Steinzeit bis Römer	2014	www.zeiteninsel.de
DE	Haltern am See	LWL-Römermuseum und Römerbaustelle Aliso	●	32	Römer	2016	www.lwl-roemermuseum-haltern.de
Mittelalterliche Anlagen							
DE	Oerlinghausen	Archäologisches Freilichtmuseum	▲ ●	1	Steinzeit bis Mittelalter	1936	www.afm-oerlinghausen.de
DE	Gernsheim-Reinheim	Europäischer Kulturpark Bliesbruck-Reinheim	▲ ●	2	Bronzezeit bis Mittelalter	1987	www.europaescher-kulturpark.de
DE	Berlin-Düppel	Museumsdorf Düppel	■	3	Mittelalter	1972 /1975	www.dueppel.de
DE	Greven	Freilichtmuseum Sachsenhof Frühmittelalter- Zentrum	■	4	Mittelalter	1987	www.sachsenhof-greven.de
DE	Groß Raden	Archäologisches Freilichtmuseum	■	5	Mittelalter	1987	www.freilichtmuseum-gross-raden.de
DE	Tilleda	Freilichtmuseum Königsfalz Tilleda	■	6	Mittelalter	1987	www.nfalz-tilleda.de
DE	Zethlingen	Langobarden-Werkstatt	■	7	Mittelalter	1990	www.museen-altmarkkreis.de/langobardenwerkstatt-zethlingen/
DE	Torgelow	Ukranienland	■	8	Mittelalter	1995	www.torgelow.de/unsere-stadt-torgelow/die-stadt-als-gastgeber/sehenswuerdigkeiten/ukranienland/
DE	Neustrelitz	Slawendorf Neustrelitz	■	9	Mittelalter	1997 (?)	www.slawendorf-neustrelitz.de
DE	Lübeck	Bau- und Geschichtsspielplatz Roter Hahn e.V.	■	10	Mittelalter	1999	www.geschichtserlebnisraum.de
DE	Penkun	Slawensiedlung Penkun	□	11	Mittelalter	1999 -2013	Literatur: Schmidt H. 2000, S. 140.
DE	Mallin	Slawendorf Passentin	■	12	Mittelalter	2000	www.slawendorf-passentin.de
DE	Bad Windsheim	Fränkisches Freilandmuseum	■	13	Mittelalter	2002	www.freilandmuseum.de
DE	Bleiberg	Mittelalterliche Bergstadt Bleiberg e.V.	■	14	Mittelalter	2002	www.mittelalterliche-bergstadt-bleiberg.de
DE	Kirchheim	Bajuwaren Hof Kirchheim	■	15	Mittelalter	2003	www.bajuwarenhof.de
DE	Lütjenburg	Turmhügelburg Lütjenburg	■	16	Mittelalter	2003	www.turmhuegelburg.de
DE	Raddusch	Slawenburg Raddusch	■	17	Mittelalter	2003	www.slawenburg-raddusch.de
DE	Brandenburg an der Havel	Slawendorf Brandenburg an der Havel	■	18	Mittelalter	2004	www.slawendorf-brandenburg.de
DE	Oldenburg	Wallmuseum	■	19	Mittelalter	2005	www.oldenburger-wall.de
DE	Bodenfelde	Mittelalterhaus Nienover	■	20	Mittelalter	2006	www.mittelalterhaus-nienover.de
DE	Haitzabu	Wikinger Museum Haitzabu	■	21	Mittelalter	2006	www.haitzabu.de
DE	Vechta	Castrum Vechtense	■	22	Mittelalter	2006	www.museum-vechta.de/castrum
DE	Dissen	Freilichtmuseum Stary Lud	■	23	Mittelalter	2007	www.heimatmuseum-dissen-sirezwald.de
AU	Unterrabnitz	Freilichtmuseum Frühmittelalterdorf Unterrabnitz	■	24	Mittelalter	2007	www.fruehmittelalterdorf.at
CH	Hüntwangen	Alemannendorf	□	25	Mittelalter	2009 -(?)	(geschlossen bzw. nie verwirklicht: http://www.tribur.de/blog/2010/07/01/diskussion-um-ein-geplantes-alamannendorf/)
DE	Vörstetten	Alamannen-Museum Vörstetten	■	26	Mittelalter	2009	www.alamannen-museum.de
DE	Walsgärd	Valsgaard	■	27	Mittelalter	2009	www.valsgaard.de
DE	Bämau	Geschichtspark Bämau-Tachov	■	28	Mittelalter	2011	www.geschichtspark.de
DE	Meßkirch	Campus Galli Karolingische Klosterstadt Meßkirch	■	29	Mittelalter	2012	www.campus-galli.de
DE	Lorsch	Freilichtmuseum Laresham Kloster Lorsch	■	30	Mittelalter	2013	www.kloster-lorsch.de/freilichtlabor
AU	Friesach	Erlebnis Burgbau Friesach	■	31	Mittelalter	2014	www.burgbau.at
DE	Steyerberg	RAUZWI - Lebendige Archäologie Mittelweser e.V.	■	32	Mittelalter	2016	www.rauzwi.de
DE	Herschding	Archäologischer Park Herschding	■	33	Mittelalter	1996/	www.ammersee-reilon.de/upload/1307372661.pdf
DE	Kanzach	Bachritterburg Kanzach	■	34	Mittelalter	2003	www.bachritterburg.de